

**REAKTIVACIJA GRADITELJSKOG FONDA: SLUČAJ „HEROJ PINKI 3“
ADAPTIVE REUSE OF THE BUILT HERITAGE – CASE: „HERO PINKIE 3“**Jovan Bajić, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad***Oblast – ARHITEKTURA I URBANIZAM**

Kratak sadržaj – Rad se bavi istraživanjem, proučavanjem i definisanjem industrijskog nasleđa Novog Sada iz perioda Jugoslavije, kao i njihove ponovne upotrebe u skladu sa savremenicom grada, odnosno inkorporiranjem i „spajanjem“ industrijske zone u svakodnevni tok grada Novog Sada.

Ključne reči: *Industrijsko nasleđe, koncept konverzije*

Abstract – *This master thesis deals with the research, study and definition of the industrial heritage of Novi Sad from Yugoslav period, as well as their reuse in accordance with the modernity of the city, incorporating and „merging“ the industrial zone into the daily flow of the city of Novi Sad.*

Keywords: *Industrial heritage, concept of conversion*

1. UVOD

Industrijski objekti su ključni elementi modernih ekonomija, igrajući vitalnu ulogu u proizvodnji, preradi i distribuciji različitih roba i usluga. Ovi objekti su specifično dizajnirani i opremljeni kako bi omogućili učinkovitu proizvodnju velikih količina proizvoda ili pružanje usluga u raznim sektorima, kao što su proizvodnja hrane, automobila, elektronike, hemikalija, itd. Međutim, prolaskom vremena, veliki broj industrijskih objekata gubi svoju primarnu funkciju zbog nagle promene savremenice. Ipak, poslednjih decenija veliki broj napuštenih industrijskih objekata širom Evrope uspešno je revitalizovan tako što je u arhitektonskom smislu adaptiran, ožvjljen novim sadržajima i prenamenjen za nove funkcije i novu upotrebu.

Na žalost, osim nepovezanih i sporadičnih inicijativa, u Srbiji praksa kvalitetne zaštite i uključivanja objekata industrijskog nasleđa u društveno – ekonomski razvoj zajednice kojoj pripada, još uvek nije ustanovljena. Upravo to i predstavlja problem sudbine industrijskih objekata u Srbiji.

S druge strane, postoji veliki broj prostora i napuštenih zgrada čijom bi se kvalitetnom sprovedenom adaptacijom i stavljanjem u novu funkciju mogao sačuvati kulturno – istorijski značaj koji poseduju i stavljanjem u novu funkciju mogao sačuvati kulturno – istorijski značaj koji poseduju i istovremeno obezbediti njihova ekonomska nezavisnost i održivost.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bila dr Anica Draganić.

1.1. Predmet i problem istraživanja

Predmet rada predstavlja istraživanje, proučavanje i definisanje industrijskog nasleđa Novog Sada iz perioda Jugoslavije, kao i njihovu ponovnu upotrebu u skladu sa savremenicom grada, odnosno inkorporiranje i “spajanje” industrijske zone u svakodnevni tok grada Novog Sada. Problematika rada je pre svega usmerena na reaktivaciju napuštenog kompleksa bivšeg ogranka brodogradilišta pod nazivom „Heroj Pinki 3” na obali Dunava u Novom Sadu.

1.2. Metode istraživanja

Istraživanje zahteva određene metode koje će se sprovesti u radu. Prvi, a ujedino i najbitniji metod je istorijski u kome je potrebno sakupiti što je više moguće arhivske građe i analize istorijskog i društvenog konteksta u kom je objekat izgrađen. Nakon toga, neophodno je istražiti i primere dobre prakse koje se bave revitalizacijom i reaktivacijom industrijskog nasleđa u cilju što boljeg upoznavanja rešavanja problema na ovakvom tipu projekta. Posle ovoga tek sledi utvrđivanje nove namene kao i programskih jedinica za objekte celog kompleksa za bolju buduću funkcionalnost ovog kraja grada. Na kraju jedna sinteza koja obuhvata sve delove rada i donošenje konačnog zaključka.

1.3. Cilj istraživanja

Sam cilj ovog istraživanja jeste očuvanje i zaštita industrijskog nasleđa koje ima potencijal aktiviranja novih sadržaja u starom kompleksu, time i proširujući „aktivan” deo grada Novog Sada. Veoma je važno pronaći adekvatno idejno rešenje novoformiranog prostora koji bi pored istorijske vrednosti dodatno doprinelo i vrednosti „novog” mesta. Jedna od bitnih stvari pre svega je aktivno buđenje svesti i podsticanje javnosti na ovakve promene starih objekata kroz nove namene predstavlja jednu od važnih prekretnica prilikom podsticanja kulturnog razvoja grada.

1.4. Izbor nove namene u skladu sa savremenim potrebama uz očuvanje integriteta

Tehnološka evolucija neprestano oblikuje naš svet, ali industrijsko nasleđe postaje vredan resurs koji može spojiti prošlost i budućnost. Zato, reaktivacija industrijskih objekata, kao što su fabrike, skladišta i postrojenja, donosi izazovnu ali i uzbudljivu mogućnost za izbor novih namena koje mogu udovoljiti savremenim potrebama društva. Ono što je ključno je osigurati da se ovaj proces odvija uz poštovanje i očuvanje integriteta originalnih struktura i istorijskog značaja.

U cilju očuvanja integriteta intervencije na spomeniku treba da budu reverzibilne, svedene na minimum, odnosno na meru neophodnu za njegov opstanak, uz mini-

malan gubitak postojećeg materijala i jasnu diferencijaciju novog i starog. To znači da zarad očuvanja integriteta industrijskog nasleđa, proces prenamene zahteva saradnju stručnjaka iz različitih oblasti, kao što su arhitektura, istorija, urbanizam, inženjering i održivost. Njihova zajednička vizija treba da osigura da se originalne karakteristike i elementi očuvaju i integrišu u novu funkcionalnost [1]. To može uključivati restauraciju karakterističnih fasada, adaptaciju industrijskih elemenata kao dekorativnih detalja ili čak upotrebu materijala iz tog vremena kako bi se očuvala autentičnost. Kao što je već spomenuto, održivost je takođe ključna komponenta u procesu reaktivacije industrijskog nasleđa gde uključuje razmišljanje o energetske efikasnosti, recikliranju materijala i integraciji zelenih tehnologija. Takve poboljšane tehničke performanse novih namena mogu doprineti dugoročnoj održivosti objekta i okoline. Međutim, tretman industrijskih objekata po principima industrijske arheologije u savremenom trenutku ostao je u senci sve popularnijeg metoda adaptivne prenamene, koji se često tumači kao alat za očuvanje specifičnosti vrednosti u okviru strategije održivog razvoja. Pre nego što se izabere nova namena u skladu sa savremenim potrebama važno je znati koju vrstu prenamene upotrebiti, jer se tu razlikuju tri opcije [2]:

- obnova objekta pod sadašnjim uslovima korišćenja, uz unapređenje u skladu sa savremenim standardima koji odgovaraju njegovoj lokaciji, sektoru i tržištu;
- izmena upotrebe renoviranjem i adaptiranjem objekta za implementaciju novih namena, koje su u istoj klasi sa originalnom;
- promena klase korišćenja, prilagođavanjem objekta za novu pojedinačnu ili mešovitu upotrebu

Preduslovi za uspešnu realizaciju projekta reaktivacije napuštenog industrijskog objekta su: detaljna analiza postojećeg stanja, studija konzervacije, ispitivanje potreba lokalne zajednice i provera predloga nove namene na lokalnom tržištu, idejni projekat na osnovu detaljno pripremljene tenderske dokumentacije, studija isplativosti [3]. Važno je napomenuti da je proces reaktivacije dugotrajan i zahteva strpljenje i kontinuirani angažman zajednice. Uključivanje lokalnog stanovništva, umetnika, preduzetnika i drugih zainteresovanih strana doprinosi bogatstvu ideja i podržava inkluzivni pristup prenameni. Reaktivacija industrijskog nasleđa donosi priliku da se spoji prošlost sa budućnošću na način koji je obogaćujući za društvo i kulturu. Kroz pažljivo istraživanje, kreativan pristup i održivu viziju, moguće je izabrati nove namene koje čuvaju integritet i autentičnost ovakvih objekata, dok istovremeno pružaju vrednost i inspiraciju savremenom svetu. Na putu ka revitalizaciji, važno je imati na umu da je svaki objekat jedinstven i da zahteva pažljivo prilagođavanje prema njegovim karakteristikama što će se i videti u daljem tekstu, kako na samom projektantskom radu, tako i na primerima dobre (a i loše) prakse uvideće se odabir nove namene za industrijske objekte uz očuvanje integriteta i istorijskog značaja.

2. ISTORIJSKI OKVIR

2.1 Razvoj industrije u Novom Sadu

Privredni razvoj grada u drugoj polovini devetnaestog veka omeđen je karakteristikama tadašnje Austrougarske

monarhije, koja je u industrijskoj ekspanziji pomalo zaostajala za državama zapadne Evrope. Osamdesetih godina devetnaestog veka Novi Sad je imao samo svilaru, a nešto kasnije sagrađena je klanica, zatim plinara, a 1910. godine i električnu centralu. Izgradnjom magistralne železničke pruge, 1883. God., koja ga je povezivala sa Budimpeštom, Novi Sad dobija na značaju, ali je industrija u gradu i dalje zanemarujuća [4]. Pre Drugog svetskog rata, Novi Sad je bio važan industrijski centar u Kraljevini Jugoslaviji.

Drugi svetski rat je prošao, a i samim tim doneo velike promene u Novom Sadu, pa tako i u njegovom industrijskom sektoru, kako bi se oporavio od ratnih razaranja i ponovo uspostavio svoju ekonomiju. Nakon oslobođenja ostalo je samo 2.100 radnika i upravo tada počinje neverovatan rast, gde je sve krenulo od apsolutne nule. Od 1953. do 1960. novosadska privreda razvijala se nezamislivo brzo. Otvoren je 21 industrijski "gigant", a oni su na vrhuncu moći zapošljavali i do 30.000 ljudi. Za samo sedam godina društveni proizvod povećan je za 480 odsto, a broj zaposlenih za 260 odsto. Srušene fabrike su obnovljene, izgrađene su nove, a zanatske radnje su izrasle u prave fabrike koje i danas znamo – Neoplanta, HINS, Albus, Jugoalat, Jugodent, Novitet, Novkabel, Pobjeda, MOTINS (27. mart), Elektroporcelan, Venac, Niva, Brodogradilište, Dunav, NIT, Neimar, Koteksprodukt, Neobus, Novosadska mlekarica, Danubius, Rafinerija nafte Novi Sad...

U prvih osam godina firme su se konsolidovale i dovodile u red, a 1953. počinje neverovatan uspon koji je trajao do kraja osamdesetih. Jedan od zanimljivih faktora razvoja industrije je upravo taj broj zaposlenih koji je Novi Sad držao. Godine 1952. u Novom Sadu je u industriji radilo 7.780 radnika, a 1956. godine broj je porastao na 10.700, a do 1963. godine se duplirao. Te godine je samo u industriji radilo 21.400 ljudi. Tu se ne staje jer je već sledeće 1964. godine zaposleno neverovatnih 50.000 ljudi.

2.2 Istorijat kompleksa

U skladu sa potrebama privrede, za vreme SFRJ, tačnije 1953. godine osniva se novosadska luka kao deo velikog kompleksa pod imenom „Heraj Pinki“, koja je činila jednu celinu sa slobodnom carinskom zonom, hidrogradnjom i hidrotransportnim preduzećima [4]. Kada se raspala Jugoslavija, raspao se i ovaj privredni kompleks, gde je nekadašnje hidrotransportno preduzeće „Heraj Pinki 3“ prešlo u „Dunav Grupa Agregati“ koje je takođe otišlo u stečaj 2018. godine.

3. PRIMERI DOBRE I LOŠE PRAKSE

Za primere dobre i loše prakse izabrani su objekti koji pripadaju industrijskom nasleđu koji su revitalizovani. Takođe jedan od bitnih kriterijuma pri odabiru primera jeste namjena objekta odnosno njihova prenamena u objekte koji su u službi kulture. Za potrebe ovog rada, urađeno je četiri primera prakse:

- Shewsbury Flaxmill Maltings (*FCBStudios*),
- Stara Papierna in Poznan (*Demiurg studio*),
- The Alembic Factory (*Karan Grover and Associates*),
- Central post office Malmo (*SWEKO*),

Revitalizacija industrijskih objekata i davanje novih namena tim prostorima predstavlja ključan aspekt savremenog urbanog planiranja i održivog razvoja. Uočavanje vrednosti ovih objekata i njihova transformacija u funkcionalne, kulturne, ili stambene prostore ima duboke implikacije na ekonomiju, zajednicu i životnu sredinu [5]. Važnost odabira nove namene revitalizovanih industrijskih objekata leži u očuvanju kulturnog nasleđa i istorijske vrednosti. Ovi objekti često nose sećanja na industrijsku prošlost i mogu biti simboli identiteta jednog mesta. Kroz pažljivu revitalizaciju, moguće je sačuvati duh prošlih vremena i preneti ga na buduće generacije. Najbolji zahvati reaktivacije industrijskog nasleđa su umereni zahvati na spoljašnjoj opni i skoro potpuna reorganizacija unutrašnjosti pod uslovom da originalna industrijska oprema, nameštaj i drugi tipični predmeti koji ilustruju proces rada budu očuvani takođe [6].

4. PROJEKAT REAKTIVACIJE KOMPLEKSA

Iako ovaj industrijski kompleks možda nema toliko „snažnu” istoriju i značaj kao ostatak industrijske zone, on se ipak nalazi na izuzetno značajnoj lokaciji sa velikim potencijalom za reaktivaciju priobalja Dunava i to bi trebalo iskoristiti. Kako je kompleks svakako deo industrijske zone, upravo tu činjenicu treba upotrebiti zarad adekvatne reaktivacije ovog kompleksa i „spojiti” ostatak grada Novog Sada sa njenom industrijskom zonom. Umerenim intervencijama fasada i velikom preraspodelom unutrašnjosti baš kako se pokazalo sa dobrim praksama, tako i ovde se dobija „nov” prostor u starom.

4.1 Lokacija i bonitet objekta

Napušteni kompleks “Heroj Pinki 3” se nalazi u ulici Beogradskog keja 51 sa površinom kompleksa od 16.000 m². Kompleks stoji napušten više od 5 godina i nastavlja da propada jer tokom godina su se dešavale razne devastacije kompleksa kako od ljudskog faktora tako i prirodnog. Kao što se da videti na fotografijama, “Heroj Pinki 3” je u izuzetno kritičnom stanju što se tiče boniteta. Od vandalizacije grafitima, polomljenih prozora, urušenih zidova pa čak i urušenog krova i njene konstrukcije, kompleks zahteva najstrožu sanaciju istih problema.

4.2 Razvoj koncepta

Već pri prvim terenskim analizama se uočavalo da ovaj kompleks ima veliki potencijal za ponovnu upotrebu adaptivnom prenamenom, sinergijom industrije i grada kao i veliki potencijal za reaktivaciju priobalja Dunava. Upravo od te poslednje stavke se i krenulo. Grad Novi Sad ima kako biciklističku tako i pešačku stazu dugu 5,6 km, ali ono što je zanimljivo da se ista ta staza ne koristi ili koristi minimalno nakon Žeželjevog mosta. Te staze su i uzete kao početni pokretači pri spajanju ovog dela grada sa ostatkom. Kraj šetališta i biciklističke staze se završava na samom ušću Dunava i njegovog kanala, na takozvanom „rogu”.

Međutim, produžetkom odnosno „zaokretom” tih staza nastavila bi se putanja kroz industrijsku zonu, prvenstveno pored kompleksa nekadašnjeg industrijskog giganta, mlina Vojvodine, danas mlinovi Danubiusa. Tim zaokretom korisnicima keja se uvodi novi pravac kretanja kao i spontano upoznavanje sa načinom funkcionisanja ove industrijske zone.

Nakon prolaska pored mlinova, staza prolazi kroz kompleks „Heroja Pinkija 3” i nastavlja ka Žeželjevom mostu da bi se time upotpunio pešačko – biciklistički „krug”. Kompleks se sastoji od 3 glavna i 2 mala pomoćna objekta. Ideja je bila da se pri izboru nove namene razmišlja o programima koji bi prvenstveno privukli građane da posete ovu zonu, budući da nije bilo moguće uključivanje lokalne zajednice u projekat.

Time se nametnulo rešenje da u glavnom objektu koji se vidi sa keja, nađe komercijalan program koji bi delom sufinansirao održivost. U tom objektu su se nekada nalazile kancelarije, pa u skladu sa tome je i najbolje rešenje bilo da se tu nađu opet kancelarije koje bi se koristile kao co-working prostori za lokalne start-up firme i prostori za radionice u funkciji značaja industrijske zone, slike 1 do 3. Pored toga kao pomoćni program bi se našao i kafić sa ušuškanom baštom između industrijske hale i glavnog objekta.

Cela lepota ovog projekta leži upravo u obnavljanju industrijskih hala iako one nemaju neku jaku istorijsku vrednost, ali zato imaju veliki potencijal za niz raznih sadržaja upravo zbog njihovih dimenzija. Upravo zbog toga, prva hala ima u sebi dva programa, od kojih je jedan pijaca/bazar uz veliku mogućnost otvaranja ka „trgu” kompleksa. Dimenzije hale, kako svojom dužinom tako i velikom spratnom visinom dopuštaju veliki upad svetlosti i lakše cirkulacije vazduha, stvaraju pogodne uslove za pijacu/bazar.

Slika 1. Ambijentalni prikaz revitalizovanog kompleksa

Slika 2. Ambijentalni prikaz revitalizovanog kompleksa

Pored toga u drugom delu prve hale se ostavlja prazan prostor namenjen za razne događaje, koncerte, izložbe, skupove... Između dve hale se nalazi veliki prazan prostor, u funkciji „industrijskog trga” na koji se otvaraju ostali programi, ali koji takođe može da funkcioniše samostalno, za više namena, od koncerata do letnjih

filmskih projekcija. Za drugu halu je trebao neki program kojeg nema u Novom Sadu, tako da privuče posetioce i tu se idealno uklopila botanička bašta sa dimenzijama hale zbog dobre osvetljenosti i cirkulacije vazduha. Pored bašte se našao još jedan komercijalan program, restoran sa galerijom koji gleda u botaničku baštu.

Slika 3. Ambijentalni prikaz revitalizovanog kompleksa

5. ZAKLJUČAK

Industrijski objekti koji su u procesu urbanog razvoja izgubili namenu i time prepušteni propadanju predstavljaju realan problem okoline u kojoj živimo. Stoga ovaj kompleks možda malog značaja, ali velikog potencijala za neku veću urbanu promenu grada, može doprijeti poboljšanju kvaliteta života, kao i lokalne zajednice. Umesto kompletnog urušavanja kompleksa i dizanja novih struktura, adaptivnom prenamenom bi se smanjila emisija ugljen dioksida pri transformaciji prostora. Sam značaj industrije ogleda se kroz njegove prostore proizvodnih pogona, odnosno hala i upravo ovakvom prenamenom bi trebalo korisnicima takvih prostora staviti do znanja značaj razvoja ove, a i ostalih industrijskih zona Novog Sada radi njihovog spašavanja od investitorskog urbanizma.

Pored kompleksa veliki potencijal za aktivaciju samog kompleksa dolazi od priobalja Dunava koju treba uklopiti u reaktivaciju industrijskog nasleđa Novog Sada.

6. LITERATURA

- [1] J. Douet, „Industrial Heritage Re-tooled The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation“, 2012
- [2] D. Kincaid, „Adapting buildings for changing uses: guidelines for change of use refurbishment“, 2003
- [3] A. Draganić, M. Silađi, „Pristupi u proučavanju, obnovi i prezentaciji industrijskog nasleđa“, Novi Sad, 2021
- [4] A. Draganić, M. Silađi, „Narativi Velikog Limana u Novom Sadu, Industrijsko nasleđe braće Kramer“, Novi Sad, 2022
- [5] M. Stratton, „Industrial Buildings, Conservation and Regeneration“, 2009
- [6] N. Kurtović-Folić, „Industrial Heritage – Good and bad usage experiences“, Novi Sad“, 2013

Kratka biografija:

Jovan Bajić rođen je 26.05.1999. godine u Subotici. Osnovnu školu „J. Zmaj“ završio je 2014. godine, dok je srednju Politehničku završio 2018. godine u Subotici. Iste godine upisao se na Fakultet tehničkih nauka, odsek Arhitektura u Novom Sadu. Zvanje diplomirani inženjer arhitekture stekao je 2022. godine i iste je upisao master akademske studije na smeru Arhitektonsko projektovanje, Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu. Zvanje master inženjer arhitekture stekao je 2023. godine.
Kontakt: jovanbajic73@gmail.com